

Madina AZIZOVA,
O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti
azizova-madina@internet.ru
Tel:(91)-145-32-88

FarDu dotsenti, f.f.d D.G'aniyeva taqrizi asosida

PECULIAR FEATURES OF THE LANGUAGE OF J.K.ROWLING'S WORKS AND METHODS OF TRANSLATION INTO UZBEK

Annotation

This article is devoted to the analysis of the specific features of the language of Joan Kathleen Rowling's works and the methods of translation into Uzbek.

Key words: Expressiveness, adequacy, equivalence, epithet, simile, translation methods.

ОСОБЕННОСТИ ЯЗЫКА ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДЖОАН РОУЛИНГ И СПОСОБЫ ПЕРЕВОДА НА УЗБЕКСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация

Данная статья посвящена анализу особенностей языка произведений Джоан Кэтлин Роулинг и методов перевода на узбекский язык.

Ключевые слова: Выразительность, адекватность, эквивалентность, эпитет, сравнение, способы перевода.

J. K. ROULING ASARLARI TILINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA O'ZBEK TILIGA TARJIMASI USULLARI

Annotatsiya

Ushbu maqola Joan Ketlin Rouling asarlari tilining o'ziga xos xususiyatlari va o'zbek tiliga tarjimasining usullari tahliliga bag'ishlanadi.

Kalit so'zlar: Ekspressivlik, adekvatlik, ekvivalentlik, epitet, o'xshatish, tarjima metodlari.

Kirish. Joan Rouling asarlari va ularning tarjima usullari haqida so'z borar ekan, avvalo fantastik adabiyotning mustaqil janri sifatida fentezi janrining XIX asrda shotlandiyalik yozuvchi Jorj Makdonald ijodi bilan ajralib chiqqan boshlaganini ta'kidlab o'tishimiz lozim. Uning keltirilgan motivlari asosida yozgan "Phantastes: Faery Romances" asarida yosh yigitning ertak mamlakatga borib, u yerda turli sarguzashtlarni boshidan kechirib, uyga qaytishi haqida hikoya qilinadi. Janrning keyingi rivojiga Uilyam Morris o'zining antik va o'rta asr mavzulari yoritilgan epik poema va romanlari bilan o'z hissasini qo'shdi. Morris tomonidan yaratilgan shriftlar to'plami va sahifalarni bezash usuli fentezi asarlar nashriyotida o'ziga xos madaniyatni vujudga keltirdi. XX asrda Jorj Makdonald va Morris boshlab bergan an'anani Edvard Danseni davom ettirdi. Uning "The king of Elfland's daughter" ("Elflar qiroli qizi") romani qadimgi kelt afsonasi asosida yaratilgan bo'lib, unda yerda yashovchi qiroi va qorong'u elflar mamlakati malikasining muhabbati haqida hikoya qilinadi.

XX asrning oxiriga kelib, janrning xususiyatlari qamrovi kengaydi, bunda, ayniqsa, ingliz adibasi Joan Roulingning fentezi janrida yozilgan "Garri Potter" asarini misol keltirishimiz mumkin va tez orada bolalar adabiyotidagi eng shov-shuvli va eng ko'p tilga tarjima qilingan asarlardan biri bo'lganini ham yaxshi bilamiz. Yozuvchining bundan tashqari "Kviddich asrlar osha", "Bard Bidlning ertaklari", "Sehrli jonzotlar va ularning yashash muhitlari" kabi asarlari ham "Garri Potter" romanlar turkumining mantiqiy bir qismi sifatida yozilgan va kitobxonlar tomonidan sevib mutolaa qilinmoqda. Ushbu maqolada Joan Rouling asarlari va ularning tarjima usullari tahliliga e'tibor qaratilgan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Tarjimashunoslikda matnning kichik birliklarini o'g'irish uchun qo'llanadigan metodlar tarjima usullari (translation techniques, translation tools), tarjima jarayonlari (translation procedures) va tarjima transformatsiyalari (translation transformations) terminlari bilan talqin qilinadi [1]. Xususan, Vine va Darbelne, P. Nyumarklar bu tushunchalarni tarjima jarayonlari deb talqin etishsa, E. Aznaurova, L. Barxudarov, V. Komissarov va N. Qambarovlar tarjima transformatsiyalari deb ta'kidlashadi. Molina va Hurtardo Albir, M. Ordudarilar bu tushunchalarga nisbatan tarjima usullari terminini qo'llaydilar.

Tadqiqot metodologiyasi. Ushbu asarlarda stilistik vositalar, ayniqsa fonetik leksik stilistik vositalar ko'p qo'llangan, ya'ni asarlarning ko'p o'rnida she'riy matnlarda, alliteratsiya vositalarini uchratish mumkin. Bu esa tarjimondan yuksak mahorat va tajribani talab etadi. Asarlarni tarjima qilishda aynan yagona bir tarjima metodini ko'rsatish qiyin, ammo nisbatan kichik hajmli asarlar bo'lmish "Kviddich asrlar osha", "Bard Bidlning ertaklari", "Sehrli jonzotlar va ularning yashash muhitlari" asarlarida tarjimon (Shohrux Abdullayev) asosan adekvat (mos) tarjima metodidan foydalangan, chunki asarlar badiiy janrdagi asarlar bo'lib, butun boshli asarni to'raligicha so'zma-so'z yoki ekvivalent variantlarni topib ham tarjima qilish imkonsiz. Asarlar tarjimasida nazmiy parchalar keltirilgan o'rinlarda ijodiy tarjima metodiga, yoinki usuliga murojaat qilingan desak ham bo'ladi.

Tarjimada aslyatdagi kabi estetik zavqni yaratish va asar personajlari ichki va tashqi dunyosini mukammal tasvirlab berish uchun tarjimon asardagi jummalarning grammatik, stilistik qurilishini o'zgartirishga, turli tarjima usullariga murojaat etishiga to'g'ri keladi. Biroq, shu bilan bir qatorda adekvat yoki ekvivalent tarjima usullaridan chetlashmagan holda ish olib borish talab qilinadi.

Har qanday stilistik-ekspressiv vositalar adabiy matnning milliy xususiyatlari aniqlab beradigan lingvistik, frazeologik va sotsial-madaniy so'zlar bazasi asosida shakllanadi. O'zining avvalgi bilimlarga tayangan holda tarjimon madaniyatga xos so'zlarning ma'nosini, ularning o'z tilidagi qo'llanishlarini saqlagan holda yetkazishi kerak. Tarjimon stilistik jihatdan chegaralangan so'zlarni xoh stilistik, xoh to'g'rirog'i, tildan tashqari qoliqlarni saqlagan holda yetkazishga e'tibor qaratishi lozim. Biroq, tarjima jarayoni juda nozik bo'lib, matnning qabul qiluvchilarning milliy bo'yqadorlikni tushunishi uchun tarjimon keraklacha bilimga ega bo'lishi kerak. Bunda stilistik birliklar madaniy so'zlarni ifodalashda vositachi sifatida rol o'ynaydi. Adabiy matnda kontekstning emotsionalligini yaratish uchun ekspressiv vositalar stilistik nutq uslubi foydalanishning ko'p funksiyaliligini o'z ichiga oladi.

“Adabiy matnlarni tarjima qilishda muallif uslubini, stilistik vositalar va ifodali vositalar ma’nosini saqlab qolgan holda, ularni kitobxonlarga tushunarli qilib yetkazish muhimdir. Badiiy matnlarning o’ziga xos xususiyatlari stilistikaga, milliy rangni o’z ichiga olgan so’z birikmalarining ko’pligi va boyligi asoslanadi. Bunda adabiy nasrning stilistikasi boshqa fanlar bilan, masalan stilistik birliklarning ildizi bo’lgan lingvakulturologiya, frazeologiya va sotsiolingvistikaning ma’lum bir davridagi ma’lum bir xalqlarning milliy xususiyatlarining mohiyatiga asoslanadi”- deb ta’kidlaydi E.Blek.

Tahlil va natijalar. J.Rouling asarlarini sinchiklab o’rganilganda, asosan epitet va o’xshatish leksik-stilistik vositalarini ko’rishimiz mumkin. Ushbu vositalar tarjimasi usullariga e’tibor qaratar ekanmiz, avvalambor usullarning o’ziga aniqlik kiritib olish joiz.

Tarjima usullari soni tarjimashunoslik fani rivoj topa borishi sari yana ham ko’payishi yoki ayrimlari iste’moldan chiqib ketishi ham mumkin. Lekin, tarjima usullarining eng keng tarqalgan turlari sifatida albatta quyidagi usullar tilga olinadi va qo’llaniladi:

Adekvat(mukammal)

Erkin;

Ijodiy;

So’zma-soz;

Hijjaviy;

Aniq;

Taglama;

Tabdil;

Adaptatsiya.

Epitet (sifatlash) — grekcha so’z bo’lib, izohlovchi degan

ma’noni anglatadi. Epitet poetik izohlovchi bo’lib, u doimiy

sifatlovchidan ekspressivlik hosil qilishi, ko’chma ma’noda ishlatilishi

bilan farq qiladi.

Muallif tasvirlanayotgan narsa yoki voqeaning o’zi zarur hisoblangan tomonini ma’lum nuqtayi nazardan turib baholash uchun epitetdan foydalanadi.

Masalan, frozen silence-o’lik jimjitlik, wild beard-qalin soqol.(Garri Potter, Sh.Dolimov,tarj.) Bu yerda, tarjimon so’zma-soz tarjima usuliga murojaat qilgan, chunki ushbu usul bilan ham asl ma’noga putur yetmaydi.

Alliteratsiya san’ati ham juda ko’p badiiy asarlarda keng qo’llaniladi. Alliteratsiya lotincha «ditera» so’zidan olingan bo’lib, she’rdagi har bir misrada bir xil undosh tovushlarning takror ishlatilishi alliteratsiya vositasini vujudga keltiradi. Alliteratsiya vositasi qisman nasriy asarlarda ham uchraydi. Misol qilib, J.Roulingning “Garri Potter” romanlar turkumida qo’llanilgan alliteratsiya vositalarini ham keltirishimiz mumkin. Moaning Myrtle, Severus Snape, Treacle Tarts va xokazo misollarni berishimiz mumkin. Ushbu misollar tarjimon tomonidan quyidagicha tarjima qilingan: Dilgir Mirtl, Severus Snegg, quyuq shinnili tort tarzida tarjima qilingan. Ko’rinib turibdiki, tarjimada alliteratsiya vositasi saqlab qolinmagan, chunki fonetik stilistik vositalarni tarjimasida adekvat so’zni topish juda qiyin vazifa hisoblanadi.

Tan olish kerakki, alliteratsiya vositasi nasriy asarlardan ko’ra nazmiy asarlarda ko’proq ekspressiv bo’yoqdorlik beradi, chunki ohangdorlik asosiga qurilgan she’riy asarlarda alliteratsiya vositasining ham qo’llanilishi kitobxoniga yana ham ko’proq estetik zavq beradi.

Misralardagi bir-biriga yaqin unli tovushlarning ohangdoshligi assonans deyiladi. Bunda a-o, u - o \ o-o, i-e tovushlari ohangdosh bo’lib keladi. Bunday xususiyat nutqning jarangdor bo’lishini ta’minlaydi. Masalan:

Olam aro yurtlarning eng a’losi,

Ona yurtim husningning men shaydosi.

Baxtiyorman muhabbating qozonsam,

Shudir ahdim, shudir baxtim ma’nosi.

(Po’lat Mo’min)

Badiiy asarda leksik stilistika vositalari, yoki trop nomi bilan ham yuritiluvchi ko’chim turlari qo’llanilishi badiiy asarning ekspressivligini oshirishga xizmat qiluvchi eng kerakli elementlar hisoblanadi. Qandaydir xususiyati bilan bir-biriga yaqin ikki shaxsni, tushunchani, narsani, hodisani va ularning belgisini qiyos qilish, o’xshatish troplarga asos qilib olinadi. Bunda ular haqida aniq tasavvur paydo bo’ladi.

Metonimiya ham so’zlarning ko’chma ma’nosiga asoslanadi. Masalan:

Fuzuliyini oldim qo’limga, Majnun bo’lib yig’lab qichqirdi,

Va Navoiy tushib yo’limga, faryod bilan o’rnidan turdi.

Lermontovni tashlamadim hech, axir qo’yib oldim Xofizni,

Pushkin menga ko’rsatar har kech, yig’lab turgan bir cherkas qizni.(Hamid Olimjon)

Sinekdoxa. Sinekdoxada narsalarning butun va qismlari orasidagi munosabat nazarda tutiladi. Bunda butun o’rnida qism va aksincha, qism o’rnida butunning nomi ishlatiladi. “Hagrid’s Fang”- “Hagridning So’yoqtihi”-So’yoqtish bu it va bu yerda itni bir qismi –tishi bilan u qayta nomlanmoqda.(“Garri Potter va Maxfiy Hujra”,J.K.Rouling)

O’xshatish — bunda ikki narsa yoki voqea-hodisa o’rtasidagi o’xshashlikka asoslanib, ularning biri orqali ikkinchisining belgisi, mohiyati to’laroq, bo’rttiribroq ko’rsatiladi. O’xshatishda quyidagi tushunchalar bo’ladi:

1) o’xshatilgan predmet;

2) o’xshatiladigan narsa;

3) o’xshatish asosi;

4) o’xshatish vositasi.

O’xshatish vositalari vazifasida sifatida, kabi, go’yo, xuddi, misoli, singari, qadar, aynan, o’xshash, teng, -day, -dek, -sitnon, -on a,-larcha, -chasisga, -asiga, -omuz, -dan, -ga kabilar ishlatiladi[1]. Misollar: like a mouse being trodden in-dumi bosib olingan sichqondek, as if it had been made of rubber-go’yoki rezinadan yasalgandek edi, as red as his hair- xuddi sochidek qizil.(Garri Potter, J.K.Rouling)

Ushbu vositalar tarjimasida so’zma-so’z tarjima usuli ham, ekvivalentlik usulidagi tarjima ham kuzatiladi. Masalan, like a mouse being trodden in-dumi bosib olingan sichqondek, ya’ni ekvivalent tarzda tarjima qilish usuli tanlangan. Bu yerda, sichqonga oyoq qo’ygan, bosib olingan tarzida tarjima qilinsa tarjima tilida doimiy ishlatiladigan iboraga, asl ma’noga mos

kelay qolishi mumkin. Quyidagi berilgan misollarda esa so‘ma-so‘z tarjima usuliga murojaat qilingan: as if it had been made of rubber-go‘yoki rezinadan yasalgandek edi, as red as his hair- xuddi sochidek qizil.

Xulosa va takliflar. N.Nelyubinning fikriga qo‘shilgan holda, tarjima metodi va usuli bir-biridan farq qilib, metod butun matn uchun tanlanadi, usul esa matndagi frazeologik birliklar, madaniy so‘zlar, aforizmlar, qo‘shma so‘zlar kabi kichik leksik birliklarni o‘g‘irish uchun tanlanadi, degan fikrni ilgari surmoqchimiz. Bu talqinni P.Nyumark “tarjima metodlari butun matnga bog‘liq bo‘ladi, tarjima usullari esa matndagi gaplar va tilning kichikroq birliklari uchun foydalaniladi.”

Ulug‘bek Yo‘ldoshev yuqoridagi tasniflarga tayangan holda quyidagi umumlashtiruvchi tarjima usullarini keltirib o‘tadi, lekin u tarjima usullarini “tarjima transformatsiyalari” deb yuritadi:

1. So‘z o‘zlashtirish (borrowing). Kalkalash (calque). Gaplarni birma-bir tarjima qilish (literal translation). Transpozitsiyalar (transpositions). Modulyatsiya (modulation). 6. Ekvivalentlik (equivalence). 7. Madaniy ekvivalentlik (cultural equivalence). 8. Tasviri ekvivalentlik (descriptive equivalence). 9. Funksional ekvivalentlik (functional equivalence). 10. Shakliy ekvivalentlik (formal equivalence) yoki lingvistik ekvivalentlik (linguistic equivalence). 11. Moslashtirish (adaptation). 12. Tushirib qoldirilgan so‘z o‘rnini qoplash (compensation). 13. Aniqlik kiritish (concentration). 14. Qismlarga ajratish (dissolution). 15. Kengaytirish (amplification). 16. Toraytirish (economy). 17. Kuchaytirish (reinforcement). 18. Kamaytirish (condensation). 19. Ma‘noni ochib berish (explicitation) 20. Yashirin ma‘no berish (implication) 21. Umumlashtirish (generalization). 22. Tafsillash (particularization). 23. So‘z tartibini o‘zgartirish (inversion). 24. Antonomik (teskari) tarjima (antonymous translation). 25. Transkripsiya (transcription). 26. Transliteratsiya (transliteration). 27. So‘z qo‘shish (Addition). 28. So‘z tushirib qoldirish (Omission). 29. So‘z maqomini boshqa til xususiyatiga moslashtirish (Naturalization). 30. Boshqa so‘zlar bilan ifodalash (Paraphrase). 31. Usullar uyg‘unligi (Couplets). 32. Eslatmalar (Notes).

Xulosa. Xulosa o‘rnida shuni aytish joizki, tarjima qilinayotgan asar mazmuni tarjimon tomonidan chuqur tahlil qilinib, asl ma‘no anglangan holda, satrlar tushirib qoldirilmagan tarzda asliyadagi shakl bilan bir xil tuzilishda tarjima qilinsa maqsadga muvofiq bo‘ladi. Bunda badiiy asar stilistikasiga, murojaat qilingan stilistik vositalar tarjimasiga yanada e‘tibor bilan yondashilsa, asar stilistik bo‘yoqdorligi oshadi, asar mazmun-mohiyati kitobxonga yana ham tushunarli va ta‘sirli tarzda yetkazib beriladi.

Agarda tarjima qilingan badiiy asar badiiy jihatdan kitobxonga estetik zavq bera olsa, asar xuddi asliyadagidek sevib o‘qiladi, basharti buni aksi bo‘lganda esa asarning asliyatini ham xuddi shunday taassurot uyg‘otishi mumkin.

Shuning uchun ham tarjimashunoslikda badiiy tarjima turi murakkab jarayon deb qaraladi, ayniqsa badiiy asar tarjimasini tarjimondan yetarlicha so‘z boyligiga ega bo‘lishi va uni stilistik, grammatik va sintaktik jihatlardan ham to‘g‘ri qo‘llay bilishini talab qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Badiiy tarjimaning lingvostilistik va lingvokulturologik xususiyatlari. Ulug‘bek Yo‘ldoshev.
2. Tarjima nazariyasi. M.A. Abduvaliyev, M.M. Yaqubova.
3. http://www.starsuncounted.com/p/kinds-of-fantasy_15.html
4. Journal of new century innovations <http://www.newjournal.org/> Volume-23_Issue-2_February_2023. 131. She‘riy asarlarning chet tilini o‘rganishdagi ta‘siri.
5. 3. Tarjima nazariyasi va amaliyoti. E. Ochilov. Toshkent-2012. 34-b.
6. 4. Saodat Sultonsaidova, O‘lmas Sharipova. O‘zbek tili stilistikasi. Toshkent-2009. 54-65-b.
7. Badiiy tarjimaning lingvostilistik va lingvokulturologik xususiyatlari. Ulug‘bek Yo‘ldoshev. Samarqand-2022. 87-95-b.
8. 6. Vinay, J. J. Darbelnet. Stylistique comparée du français et de l’anglais. – Paris: Georgetown University Press, 1977. – pp. 47-51.
9. Norton G.P. Some remarks on translation and translators. – Oxford: Oxford University Press. 1984. – P.3. Hornby A.S. Oxford Advanced Learner’s Dictionary. – Oxford: Oxford University Press. – P.963.
10. Shuhrat Sirojiddinov, Gulnoza Odilovaning “Badiiy tarjima asoslari” monografiyasi. Toshkent-2011. 49-57-b.
11. Badiiy tarjima masalalari. Ergash Ochilov. Toshkent-2014. 17-24-b.
12. Tarjima san‘ati va muammolari. Shokir Dolimov Zokirovich. Toshkent-2009. 20-31-b.